

Misák Sándor

ELEKTRONIKA I.

DE TTK

v.0.1 (2007.08.19.)

IRODALOM

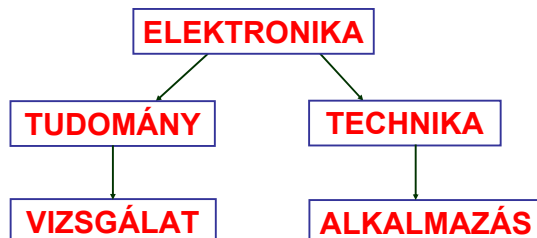
1. Székely V., Tarnay K., Valkó I.P. Elektronikus eszközök. Budapest: Műegyetemi Kiadó, 2000.
2. Gergely L. Elektronikai alkatrészek és műszerek I. Budapest: Tankönyvkiadó, 1985.
3. Rumpf K.-H. Elektronikai alkatrészek kislexikonja. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1992.
4. Bársony I., Kökényesi S. Funkcionális anyagok és technológiájuk // DE MFK (főiskolai jegyzet), 2003.
5. Sze S.M. Semiconductor Devices: Physics and Technology. New York: 2nd edition, Ed.-Wiley. 2002.
6. Wang F.F.Y. Introduction to solid state electronics. Amsterdam; New York: North-Holland; New York, NY, USA: Sole distributors for the USA and Canada, Elsevier Science Pub. Co., 1989.

1. előadás

1. Elektronika fogalma;
2. Villamos alapfogalmak;
3. Elektronikai alkatrészek kategóriái;
4. Passzív és aktív, lineáris és nemlineáris, vákuum és szilárdtest alkatrészek definíciója;
5. Az anyagok csoportosítása villamos szempontból.

AZ ELEKTRONIKA FOGALMA

AZ ELEKTRONIKA FOGALMA

AZ ELEKTRONIKA FOGALMA

Elektronika a tudomány azon ága, amely az elektromosan töltött részecskék mozgásával kapcsolatos jelenségeket vizsgálja.

A töltésmozgás történhet vákuumban, gázokban, folyadékokban és szilárd testben.

Elektronika a technika azon ága, amelyben kidolgozzák az elektron és ion jelenségek alkalmazási, hasznosítási módszereit.

AZ ELEKTRONIKA FOGALMA

Az **elektronika** magában foglalja:

- a fizikai folyamatok **vizsgálatát**;
- az **elektronikai eszközök** (lámpák, tranzistorok, integrált áramkörök, stb.) és **bonyolultabb, ezekből az eszközökből álló berendezések tervezését, gyártási technológiájuk kidolgozását.**

VILLAMOS ALAPFOGALMAK

AZ ANYAG SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

Minden anyag **molekulákból, atomokból** épül fel (**Bohr, Rutherford, Schrödinger**).

Az **atom** alkotórészei:

- **atommag**: **pozitív** töltésű **protonokból** és töltéssel nem rendelkező (semleges) **neutronokból** áll;
- **elektronok**: **negatív** töltésű **elektronok** elektronfelhőt alkotnak.

(Manapság kb. **200-féle** elemi részecskét ismerünk. Az elemi részecskék közé tartozik a **proton**, a **neutron** és az **elektron** is.)

A VILLAMOS KÖLCSÖNHATÁS

A villamos töltéssel rendelkező részecskék között erőhatás tapasztalható, amely kölcsönös **vonzásban** vagy **taszításban** nyilvánul meg.

A különböző töltések **vonzák**, az azonos töltésűek **viszont taszítják** egymást.

Két töltés között fellépő **erő** (Coulomb erő):

$$F = \frac{Q_1 Q_2}{4 \pi \epsilon_0 r^2}$$

A VILLAMOS TÖLTÉSMENNYISÉG

Elemi töltés: egy **proton** vagy egy **elektron** töltése – $1,6 \cdot 10^{-19}$ C

Az elemi töltés **6,25 trilliószorosát** választották egységnyi töltésmennyiségnek.

A töltésmennyiség jele: **Q, q**

Mértékegysége: [C] coulomb

1 C = 6,25 trillió

($6.250.000.000.000.000=6,25 \cdot 10^{18}$)

darab **proton** vagy **elektron** töltése

TEST TÖLTÉSE

A test **kifelé töltést** mutat, ha

- a) **elektronokat viszünk rá**: **elektrontöbblet**,
- b) **elektronokat veszünk el róla**: **elektronhiány**,
- c) a **pozitív és negatív töltések egyenletes megoszlását megszüntetjük**: **egyenlőtlen töltésmegoszlás**.

Valamely **test töltése egyenlő** a **testre rávitt** vagy a **testről elvett elektronok töltésével**, illetve a **test kívülről tapasztalható töltésével**.

ALAPFOGALMAK

Az ion:

Az elektron hiánnyal vagy elektrontöbblettel rendelkező atomot (vagy atomcsoportot) ionnak nevezünk.

Töltéshordozók:

Az elmozdulásra, áramlásra képes elektronokat és ionokat töltéshordozóknak nevezünk.

ALAPFOGALMAK

A villamos áram:

A töltéshordozók rendezett áramlását villamos áramnak nevezük.

A villamos áram hatásai:

- hő,
- fény,
- mágneses,
- vegyi,
- élettani.

A VILLAMOS ERŐTÉR

Az elektron negatív, a proton pozitív villamos töltéssel rendelkezik.

Elemi töltés: $e = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ C}$.

Az elektrontöbblettel rendelkező test negatív töltésű. Az elektronhiánnyal rendelkező test pozitív töltésű.

A villamos töltéseket villamos tér veszi körül. A térnek azt a részét, amelyben villamos töltésre erő hat, villamos térnek nevezük.

Azonos nemű töltések taszítják, különböző töltések vonzzák egymást.

VILLAMOS ERŐVONALAK

A villamos teret villamos erővonalakkal ábrázoljuk.

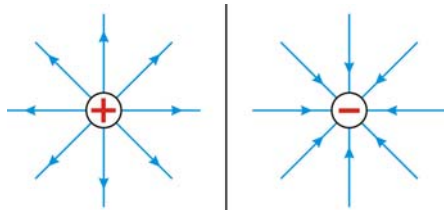
A villamos erővonalak tulajdonságai:

- pozitív töltésen erednek, negatív töltésen végződnek;
- egyirányú erővonalak taszítják egymást;
- az erővonalak gumiszalag módjára rövidülni igyekeznek;
- az erővonalak sohasem keresztezik egymást és merőlegesek a test felületére.

A VILLAMOS TÉR ÁBRÁZOLÁSA ERŐVONALAKKAL

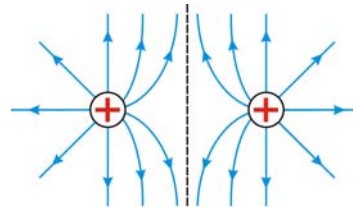
pozitív

negatív

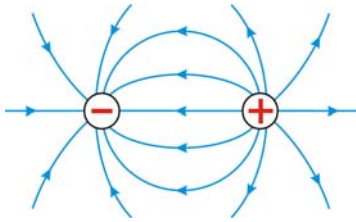
töltés körül kialakuló villamos tér

A VILLAMOS TÉR ÁBRÁZOLÁSA ERŐVONALAKKAL

két pozitív, egymáshoz közeli töltés körül kialakuló villamos tér

A VILLAMOS TÉR ÁBRÁZOLÁSA ERŐVONALAKKAL

két különböző előjelű, egymáshoz közeli töltés körül kialakuló villamos tér

COULOMB TÖRVÉNYE

Két villamos töltéssel rendelkező test között fellépő erő (F) egyenesen arányos a testek villamos töltésével (Q_1 , Q_2), és fordítottan arányos a köztük lévő távolság négyzetével (r^2):

$$F = k \frac{Q_1 Q_2}{r^2} \quad [N]$$

COULOMB TÖRVÉNYE

k értéke függ a teret kitöltő anyagtól.

k értéke vákuum (légüres tér) és levegő esetén:

$$k = 9 \cdot 10^9 \frac{V \cdot m}{A \cdot s}$$

A VILLAMOS TÉRERŐSSÉG

A villamos erőterben a villamos töltésű testekre erő hat.

- Az egységnyi (1 C) töltésre ható erőt villamos térerősségnek nevezük.

$$E = \frac{F}{Q}$$

[V/m] F : erő [N]

Q : töltésmennyiség [C]

- A villamos térerősség vektormennyiség. Hatásvonalát a vizsgált ponton átmenő villamos erővonalhoz húzott érintő, nagyságát és irányát a pozitív töltésre ható erő adja meg.

A VILLAMOS TÉRERŐSSÉG

A villamos tér minden pontja jellemezhető egy-egy térerősség-vektorral.

- Homogén a villamos tér, ha a térerősség nagysága és iránya a tér minden pontjában megegyezik.
- Homogén villamos térben az egységnyi erővonalhosszra jutó feszültséget villamos térerősségnek nevezük.

$$E = \frac{U}{d} \quad [V/m] \quad U : \text{feszültség [V]}$$

d : erővonalhossz [m]

A VILLAMOS POTENCIÁL

A villamos tér két pontja között feszültség mérhető. A villamos tér pontjainak feszültségét a tér egy kiválasztott pontjához viszonyítva is mérhetjük, illetve számíthatjuk.

A villamos tér pontjainak a tér egy kiválasztott pontjához viszonyított feszültségét villamos potenciálnak (U [V]) nevezük.

A villamos tér minden pontja jellemezhető egy-egy potenciálértékkel. A villamos tér kiválasztott pontját, amelyhez a többi pontjának feszültségét viszonyítjuk, nulla potenciálú helynek vagy nulla-pontnak nevezük.

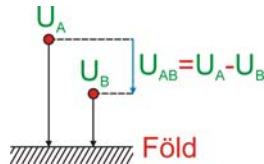
A VILLAMOS POTENCIÁL

Nulla potenciálú helyként általában a Földet, illetve a Föld nedves rétegeivel vezetői összeköttetésben levő fémtesteket választjuk.

A villamos tér két pontja közötti feszültség egyenlő a két pont potenciáljának különbségével.

feszültség = potenciálkülönbség

$$U_{AB} = U_A - U_B$$

A VILLAMOS MEGOSZTÁS

A villamos tér hatására a vezető anyagokban megszűnik a pozitív és negatív töltések egyenletes eloszlása.

A vezető anyag villamos töltést mutat, mert az egyik részén elektrontöbblet, a másik részén elektronhiány alakul ki. Ezt a jelenséget villamos megosztásnak nevezzük.

Ha a vezetőt kivesszük a villamos térből, a megosztás megszűnik.

KAPACITÁS (TÖLTÉSBEGOGADÓ KÉPESSÉG)

A kapacitás: C [F] farad

Valamely vezetőre vitt Q töltés egyenesen arányos az általa létesített U potenciállal: hányadosuk állandó és jellemző az adott vezetőre.

A vezető villamos kapacitása:

$$C = \frac{Q}{U} \quad [F]$$

KAPACITÁS (TÖLTÉSBEGOGADÓ KÉPESSÉG)

1 F a kapacitása annak a vezetőnek, amelyen 1 C töltés 1 V potenciált hoz létre.

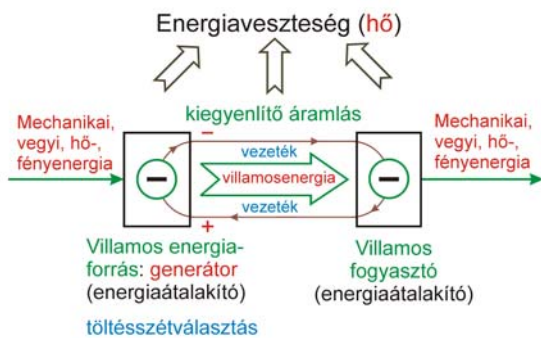
A farad a gyakorlat számára igen nagy egység, ezért annak törtrészeit használjuk.

mikrofarad : $1 \mu F = 10^{-6} F$

nanofarad : $1 nF = 10^{-9} F$

pikofarad : $1 pF = 10^{-12} F$

AZ ÁRAMKÖRÖK ALAPMODELLJE

AZ EGYSZERŰ ÁRAMKÖR

Rajzjelek:

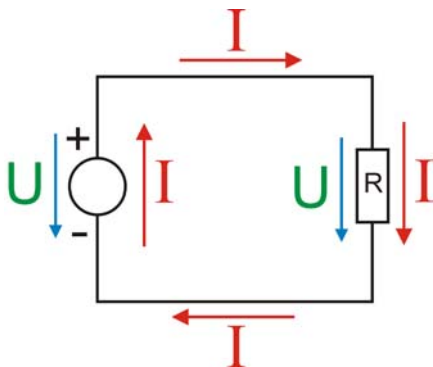
ideális feszültséggenerátor

ideális galvánelem

fogyasztó (ellenállás)

ideális vezeték

AZ EGYSZERŰ ÁRAMKÖR

FESZÜLTÉS

A feszültség: U [V] volt

töltésszétválasztás $\rightarrow$ feszültség

feszültség: töltéskiegyenlítődésre törekvő hatás

Két pont között a feszültség egyenlő azzal a munkával (W), amit akkor végzünk, amikor a 1 C töltést az egyik pontból a másikba viszünk.

$$U = \frac{W}{Q} \quad [V]$$

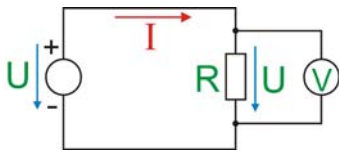
FESZÜLTÉS

A feszültséget **voltmérővel** mérjük.

A voltmérő **belső ellenállása nagy**, ideális voltmérőé **végtelen**.

A voltmérőt a fogyasztóval **párhuzamosan** kell bekötni!

ÁRAMERŐSSÉG

Az áramerősség: I [A] amper

töltéskiegyenlítődés $\rightarrow$ áram

A vezető keresztmetszetén 1 s alatt átáramló töltésmennyiséget **áramerősségnek** nevezzük.

$$I = \frac{Q}{t} \quad [A]$$

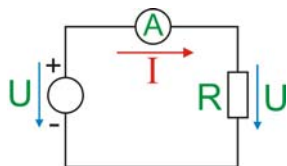
ÁRAMERŐSSÉG

Az áramerősséget **ampermérővel** mérjük.

Az ampermérő **belső ellenállása kicsi**, ideális ampermérőé **nulla**.

Az ampermérőt a fogyasztóval **sorosan** kell bekötni!

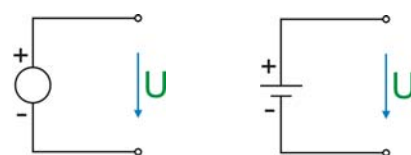
IRÁNYSZABÁLYOK

Feszültség hatására zárt áramkörben **áram** folyik.

a) Feszültségirány $\rightarrow$

A feszültség nyila

a **pozitív pólustól** a **negatív felé** mutat

IRÁNYSZABÁLYOK

b) Megállapodás szerinti vagy technikai áramirány

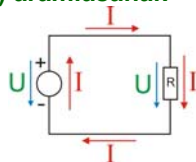

Az áramerősség nyila

A pozitív pólustól a fogyasztón keresztül a negatív pólus felé haladva kijelöli a pozitív töltések (képzelt) áramlásának irányát

U és I iránya:

- fogyasztón megegyező;
- generátoron ellentétes.

ELLENÁLLÁS

Az ellenállás: R [Ω]

A villamos ellenállás a testeknek az a tulajdonsága, hogy a villamos áram áthaladását anyagi minőségüktől és méreteiktől függően gátolják.

Az ellenállás jele: R

Mértékegysége: [Ω] Ohm

1 Ω az ellenállása annak a vezetőknek, amelyen 1 V feszültség 1 A áramot hajt.

VEZETŐKÉPESSÉG

A vezetőképesség: G [S]

Az ellenállás reciprok értékét vezetőképességnek nevezük.

$$G = \frac{1}{R}$$

A vezetőképesség jele: G

Mértékegysége: [S] siemens

$$1 S = \frac{1}{1 \Omega}$$

OHM TÖRVÉNYE

Az áramerősség egyenesen arányos a feszültséggel és fordítottan arányos az ellenállással.

$$I = \frac{U}{R}$$

FAJLAGOS ELLENÁLLÁS

A fajlagos ellenállás: ρ [Ωm]

Valamilyen anyag, 1 m hosszú (l) 1 mm² keresztmetszetű (A) darabjának 20 °C-on mért ellenállását (R) az adott anyagra villamos szempontból jellemző értéknek, fajlagos ellenállásnak (ρ) nevezük.

$$\rho = R \frac{A}{l}$$

FAJLAGOS ELLENÁLLÁS

A fajlagos ellenállás jele: ρ (ró)

Mértékegysége: [Ωm , $\Omega mm^2/m$]

$$1 \Omega m = 10^6 \Omega mm^2/m.$$

Vörösrézre: $\rho_{Cu} = 0,0175 \Omega mm^2/m$

Alumíniumra: $\rho_{Al} = 0,03 \Omega mm^2/m$

FAJLAGOS VEZETŐKÉPESSÉG

A fajlagos vezetőképesség: γ [S/m]

Valamely anyag, 1 mm^2 keresztmetszetű (A) 20°C -on 1Ω ellenállású (R) darabjának méterben mért hosszát (l) az adott anyagra villamos szempontból jellemző értéknek, fajlagos vezetőképességnek (γ) nevezzük.

A fajlagos vezetőképesség a fajlagos ellenállás reciprok értéke:

$$\gamma = \frac{1}{\rho} = \frac{1}{R} \frac{l}{A}$$

FAJLAGOS VEZETŐKÉPESSÉG

A fajlagos vezetőképesség jele: γ (gamma)

Mértékegysége: [S/m, S·m/mm²]

$$1 \text{ S/m} = 10^{-6} \text{ S}\cdot\text{m}/\text{mm}^2.$$

Vörösrézre: $\gamma_{\text{Cu}} = 57 \text{ S}\cdot\text{m}/\text{mm}^2$

Alumíniumra: $\gamma_{\text{Al}} = 33 \text{ S}\cdot\text{m}/\text{mm}^2$

VEZETÉK ELLENÁLLÁSA

A vezeték ellenállása függ:

- a vezeték anyagától,
- a vezeték geometriai méreteitől.

A vezető ellenállása (R) egyenesen arányos a vezetékanyag fajlagos ellenállásával (ρ) valamint a vezeték hosszával (l) és fordítottan arányos a vezeték keresztmetszetével (A).

$$R = \rho \frac{l}{A} \quad [\Omega]$$

ρ : fajlagos ellenállás [$\Omega\text{mm}^2/\text{m}$],
l : vezeték hossz [m],
A : keresztmetszet [mm^2]

VEZETÉK ELLENÁLLÁSA

Mintafeladat:

$$\rho_{\text{Al}} = 0,03 \Omega\text{mm}^2/\text{m}, \quad l = 50 \text{ m}, \quad A = 2,5 \text{ mm}^2.$$

$$R = (0,03 \cdot 50) / 2,5 = 0,6 \Omega$$

$$\rho = R \frac{A}{l} \left[\frac{\Omega\text{mm}^2}{\text{m}} \right]$$

$$A = \rho \frac{l}{R} \left[\text{mm}^2 \right]$$

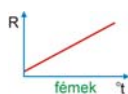
$$l = \frac{RA}{\rho} \left[\text{m} \right]$$

AZ ELLENÁLLÁS HŐMÉRSÉKLETFÜGGÉSE

Az anyagok ellenállása függ a hőmérséklettől.

A hőmérséklet emelkedésével

- a fémek ellenállása növekszik (α pozitív);
- a szén, a félvezetők és az elektrolitok ellenállása csökken (α negatív).

A HŐMÉRSÉKLETI TÉNYEZŐ (HŐFOKTÉNYEZŐ)

A hőmérsékleti tényező (hőfoktényező) jele: α (alfa) [$1/^\circ\text{C}$]

A hőmérsékleti tényező megadja, hogy valamely anyag 1Ω ellenállású darabjának hány ohmmal változik meg az ellenállása, ha hőmérsékletét 20°C -ról 21°C -ra növeljük.

(A hőmérsékleti tényezőt általában 20°C -ra adják meg.)

$$\alpha_{\text{Cu}} = 0,0038 \text{ } 1/^\circ\text{C}, \quad \alpha_{\text{Al}} = 0,004 \text{ } 1/^\circ\text{C},$$

$$\alpha_{\text{C}} = -0,0004 \text{ } 1/^\circ\text{C}.$$

A MELEGELLENÁLLÁS ÉS SZÁMÍTÁSA

R' : melegellenállás (ellenállás 20 °C-tól eltérő hőmérsékleten);

R₂₀ : ellenállás 20 °C-on;

α : hőfoktényező 20 °C-ra vonatkoztatva.

°t : a 20 °C-tól eltérő hőmérséklet.

Δ°t = t₁ - t₂ = °t - 20 : hőmérsékletváltozás 20 °C-hoz képest.

ΔR = R' - R₂₀ = RαΔ°t : ellenállásváltozás R₂₀-hoz képest.

A MELEGELLENÁLLÁS ÉS SZÁMÍTÁSA

$$R' = R_{20} + \Delta R$$

$$R' = R_{20} + R_{20} \alpha \Delta^{\circ}t$$

$$R' = R_{20} + R_{20} \alpha (^{\circ}t - 20) \quad [\Omega]$$

$$R' = R_{20} (1 + \alpha \Delta^{\circ}t)$$

°t számítása:

$$^{\circ}t = \frac{R' - R_{20}}{R_{20} \alpha} + 20 \quad [^{\circ}C]$$

A VILLAMOS MUNKA

A villamos energia a fogyasztóban más energiává alakul át és így villamos motorokat hajt, hőt fejleszt, világít, stb.

A villamos munkát a villamos mező feszültsége hozza létre a töltések mozgásával.

$$U = \frac{W}{Q} \rightarrow W = Q \cdot U \quad \text{és}$$

$$I = \frac{Q}{t} \rightarrow Q = I \cdot t$$

A VILLAMOS MUNKA

$$W = U \cdot I \cdot t = P \cdot t \quad [J = W \cdot s] \quad \text{joule}$$

$$3600 \text{ W} \cdot \text{s} = 1 \text{ W} \cdot \text{h} \quad \text{és} \quad 1000 \text{ W} \cdot \text{h} = 1 \text{ kW} \cdot \text{h}$$

A villamos munka egyenesen arányos a feszültséggel, az áramerősséggel és az áram áthaladásának idejével.

$$W = U \cdot I \cdot t = I^2 \cdot R \cdot t = \frac{U^2}{R} \cdot t = P \cdot t$$

A VILLAMOS MUNKA

Meghatározása:

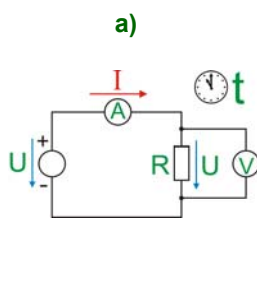
a) U, I, és t méréssel;

b) I, R és t méréssel;

c) U, R és t méréssel;

d) P és t méréssel

e) fogyasztásmérővel.

A VILLAMOS TELJESÍTMÉNY

A villamos teljesítmény egyenlő az időegység alatt végzett villamos munkával.

A villamos teljesítmény egyenesen arányos a feszültséggel és az áramerősséggel.

$$P = U \cdot I = I^2 R = \frac{U^2}{R} = \frac{W}{t} \quad [W] \quad \text{watt}$$

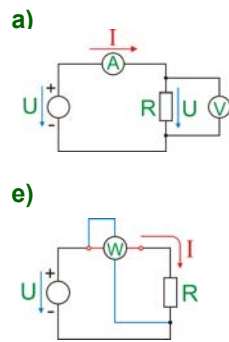
$$1000 \text{ W} = 1 \text{ kW} \quad \text{és} \quad 1000 \text{ kW} = 1 \text{ MW}$$

1 W annak a villamos berendezésnek a teljesítménye, amelyekben 1 V feszültség 1 A áramerősséget hajt keresztül.

A VILLAMOS TELJESÍTMÉNY

Meghatározása:

- a) **U** és **I** mérésével;
- b) **I** és **R** mérésével;
- c) **U** és **R** mérésével;
- d) **W** és **t** mérésével
- e) **wattmérővel**.

A HATÁSFOK

A villamos gépek és készülékek energiát alakítanak át. Az energiaátalakítás során a bevezetett energia egy része mindig olyan energiává (elsősorban hőenergiává) alakul át, amely nem hasznosítható. Ezt veszteségi energiának (veszteségnek) nevezzük.

- Bevezetett energia (teljesítmény): W_b (P_b)
- Hasznosított energia (teljesítmény): W_h (P_h)
- Veszteségi energia (teljesítmény): W_v (P_v)

$$W_h = W_b - W_v$$

A HATÁSFOK

A hatásfok: η (éta)

A hatásfok az a szám, amely megmutatja, hogy a bevezetett energia hányadrészét hasznosíthatjuk.

A hatásfok mindig kisebb 1-nél, illetve 100%-nál.

$$\eta = \frac{W_h}{W_b} \quad \text{ill.} \quad \eta = \frac{P_h}{P_b} \quad \text{százalékban:}$$

$$\eta = \frac{W_h}{W_b} \cdot 100\% \quad \text{ill.} \quad \eta = \frac{P_h}{P_b} \cdot 100\%$$

A VILLAMOS ÁRAM HŐHATÁSA

A villamos áram melegíti a vezetőket. A villamos energia (W) hőenergiává (Q) alakul.

Joule törvénye:

A villamos energia átalakulása során keletkezett hőenergia egyenesen arányos az áramerősség négyzetével, a vezető ellenállásával és az áram áthaladásának idejével.

$$Q = I^2 \cdot R \cdot t \quad \text{J (Joule)}$$

1 J $\approx$ 0,24 cal (kalória)

1 cal $\approx$ 4,2 J

A HŐÁTADÁS HATÁSFOKA

A villamos hőfejlesztő berendezések hőátadása során a keletkezett hőenergia egy része veszteség. (Ezért $\eta < 100\%$)

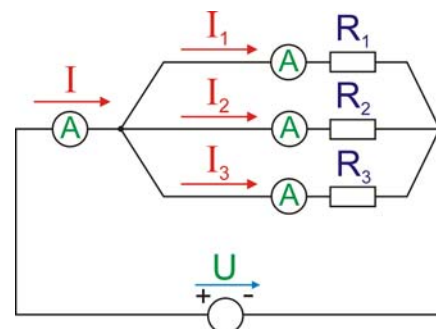
A bevezetett villamos energia: $W_b = UIt = Pt$

A hasznosított hőenergia: $Q_h = mc\Delta^o t$

A hőátadás hatásfoka: $\eta = \frac{Q_h}{W_b}$

KIRCHHOFF I. TÖRVÉNYE

CSOMÓPONTI TÖRVÉNY

KIRCHHOFF I. TÖRVÉNYE

CSOMÓPONTI TÖRVÉNY

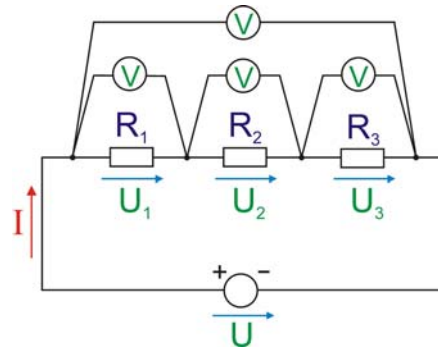
Áramelágazás esetén a csomópontba befolyó áramok összege egyenlő a csomópontból kifolyó áramok összegével.

$$I = I_1 + I_2 + I_3$$

párhuzamos kapcsolás

KIRCHHOFF II. TÖRVÉNYE

HUROKTÖRVÉNY

KIRCHHOFF II. TÖRVÉNYE

HUROKTÖRVÉNY

Zárt áramkörben az áramot fenntartó feszültség egyenlő az ellenállásokon eső feszültségek összegével.

$$U = U_1 + U_2 + U_3$$

soros kapcsolás

A MÁGNESES ERŐTÉR

Mozgó, áramló töltések (áramok) körül mágneses tér alakul ki.

Nyugvó töltések körül → **villamos tér.**

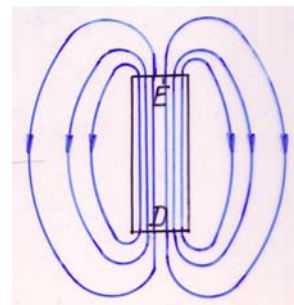
Mozgó töltések körül → **mágneses tér:**
elektromágneses tér

A mágneses teret mágneses indukcióvonalakkal ábrázoljuk.

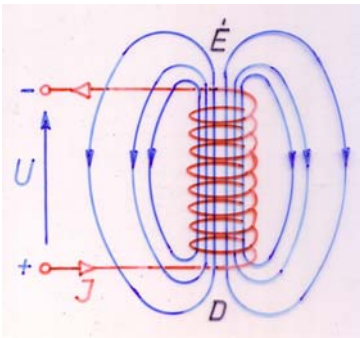
A MÁGNESES INDUKCIÓVONALAK TULAJDONSÁGAI

- **A mágnes É (északi) sarkán** lépnek ki és a **D (déli) sarkán** lépnek be, a mágnesen belül a **D saroktól az É sarok felé** haladnak;
- önmagukban **záródnak**;
- **egyirányú** indukcióvonalak **taszítják egymást**;
- **gumiszalag módjára rövidülni** igyekeznek;
- egymást **sohasem keresztezik** (eredőjük hat).

ÁLLANDÓ MÁGNES MÁGNESES TERE

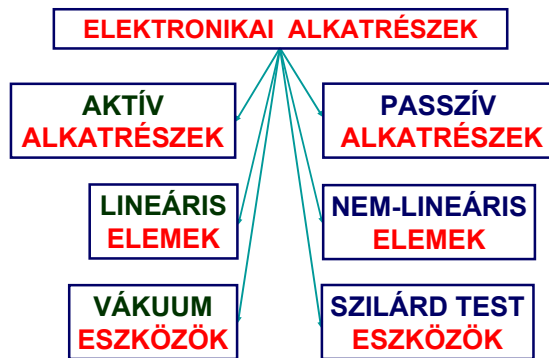

ÁRAMJÁRTA EGYENES TEKERCS (szolenoid) MÁGNESES TERE

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK KATEGÓRIÁI

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK KATEGÓRIÁI

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK KATEGÓRIÁI

Aktív alkatrészek növelik a hozzájuk vezetett energiaszintet (pl. trióda, tranzisztor).

Passzív alkatrészek csökkentik a hozzájuk vezetett energiaszintet (pl. ellenállás, kondenzátor, indukciós tekercs, transzformátor, dióda, stb.).

A lineáris alkatrészekben a feszültség és áram között lineáris összefüggés van.

A nemlineáris elemekben a feszültség és áram között nemlineáris összefüggés van.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK KATEGÓRIÁI

Általános esetekben a **nemlineáris elemekhez** soroljuk a tranzisztorokat, elektroncsöveket, induktív tekercseket, vasmagos transzformátorokat, átalakítókat (optikai-elektromos, adócsövek; elektromos-optikai, vevőcsövek). Ezeket közelítőleg **lineáris elemként** vizsgáljuk (kezeljük), különösen kisjel-szintű működésnél.

A vákuum elemekben alkalmazzák a vákuumban végbemenő elektromos jelenségeket.

A szilárd elemekben alkalmazzák a szilárd testekben végbemenő szabad töltéshordozók mozgását.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Elektronikai alkatrész (eszköz, elem) egy olyan eszköz, amely bizonyos elektromos (esetleg mágneses, optikai) funkciót végez.

Elektronikai áramkör elektronikus eszközök elektromos kapcsolásából létrejött elektromos hálózat.

Ellenállás egy elektronikai áramkör azon eleme, mely bizonyos állandó vagy változó (szabályozható) ellenállást visz az áramkörbe.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Az **ellenállás** lineáris karakterisztikájú, passzív elektronikai alkatrész.

A **villamos ellenállása** független a rákapcsolt feszültség nagyságától és polaritásától.

Az **ellenállás** értéke közelítőleg független a hőmérséklettől és az üzemi frekvenciatartományban a frekvenciától is.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Kondenzátor egy elektronikai áramkör azon eleme, mely bizonyos állandó vagy változó (szabályozható) kapacitást visz az áramkörbe.

Kondenzátor elektromos töltéseket tároló passzív elektronikai alkatrész.

A **kondenzátorok** két, egymással szemben levő, elektromosan vezető felületről (fegyverzet) állnak, amelyeket egymástól nem vezető dielektrikum választ el.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Indukciós tekercs egy elektronikai áramkör azon eleme, mely bizonyos állandó vagy változó (szabályozható) induktivitást visz az áramkörbe.

Tekercs passzív elektronikai eszköz, amelyet úgy állítanak elő, hogy szigetelőtesten (vagy szigetelőtest nélküli, önhordozó kivitelben), szigetelt huzalból egymástól elszigetelt meneteket alakítunk ki.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Indukciós tekercs egy elektronikai áramkör azon eleme, mely bizonyos állandó vagy változó (szabályozható) induktivitást visz az áramkörbe.

Tekercs passzív elektronikai eszköz, amelyet úgy állítanak elő, hogy szigetelőtesten (vagy szigetelőtest nélküli, önhordozó kivitelben), szigetelt huzalból egymástól elszigetelt meneteket alakítunk ki.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Kétpólus két kivezető kapocccsal vagy egy be- és egy kimeneti kapocccsal rendelkező „feketedoboz”.

Van bemeneti és kimeneti kapocccsal rendelkező aktív kétpólus (pl. **negatív ellenállás, negatív differenciális ellenállás**), kétkimenetű aktív kétpólus (**generátorok és oszcillátorok**), továbbá passzív kétpólus (**ellenállás, kondenzátor, tekercs, dióda**).

A kétpólusokból felépített hálózatok számításainak alapját a **Kirchhoff-törvények** adják.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Négypólus két bemeneti és két kimeneti kapoccsal rendelkező „fekete-doboz”.

Van **aktív (erősítő) négypólus** (pl. **tranzisztor, trióda**) és **passzív kétpólus** (pl. **transzformátor, szűrők és vezetékek**).

A **négypólus viselkedése a négypólus-paraméterekkel** írható le. **Tranzisztoros erősítőknél a h-paramétereknek és az y-paramétereknek van jelentősége.**

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Kapcsoló egy áramköri elem, amely két pont között **szakadást** vagy **rövidzárat** alakít ki, alkalmas **digitális jel előállítására**.

Erősítő ugyanabban az **energiafajtában állítja elő egy gyenge jel felnagyított mását**.

Ezt a **vezérlés** teszi lehetővé, vagyis az, hogy a **felerősítendő (bemenő) jel** az eszköz egy **fontos paraméterét** befolyásolja. A **felerősített (kimenő) jel**hez szükséges energiát külön **energiaforrás** szolgáltatja.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Oszcillátor **elektromos rezgéseket előállító berendezés**, lényege sok esetben **erősítő**, melyben a **kimenő jel egy részét megfelelő fázisban visszavezetik vezérlő jelnek**.

Elektróda egy **elektronikus eszköz olyan belső pontja**, amely az **áramkör (hálózat) csomópontjaihoz definiálható módon csatlakozhat**.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Egyenirányító olyan eszköz, amely két pont között **egyik irányban lényegében átengedi, másik irányban lényegében megszakítja az áramot**. Az az **elektródája**, amely **áramvezetésekor pozitívabb, az anód**, a másik a **katód**.

Dióda (vákuum, félvezető) két elektródával rendelkező eszköz, amely többnyire **egyenirányításra képes**.

Dióda nemlineáris, aszimmetrikus karakterisztikájú passzív kétpólus, amely a **rákapcsolt feszültség polaritásától függően eltérő viselkedést mutat**.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Elektroncső (vákuumcső) igen **kis légnomásra szivattyúzott lezárt edény**, amely **rögzített elektródákat tartalmaz, azok kivezetéseivel**. Egyik **elektródája (katód) elektromosan izzítható**.

Trióda (vákuum) **három elektródás cső**. Az **anód és katód között rácsa van**.

A **rácra adott feszültség a katódból az anód felé haladó elektronok mennyiségét vezérli**.

Tranzisztor **három elektródás félvezető eszköz**. Két típusa van: **bipoláris és térvezérlésű tranzisztor**.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Bipoláris tranzisztor **elterjedt erősítő és kapcsoló félvezető eszköz**.

Lényege: egykristályos lapkában p-n-p vagy n-p-n adalékolású zónák (területek, tartományok), melyek közül a középső nagyon keskeny.

A **három zóna a tranzisztor három elektródája: emitter, bázis (vezérlő elektróda) és kollektor**.

ELEKTRONIKAI ALKATRÉSZEK DEFINÍCIÓI

Fém-szigetelő (oxid) – félvezető tranzisztor (szigetelt elektródás térvezérlésű tranzisztor, MIS-, MOS-tranzisztor): igen elterjedt félvezető erősítő és kapcsoló eszköz.

Elektródái: a forrás (Source), a nyelő (Drain) és a vezérlő elektróda, a kapu (Gate).

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Elsőrendű vezetők azok, amelyekben az áramvezetés nem jár anyagátvitellel.

Pl.: a fémek, a félvezetők, a szén grafit módosulata (bennük a töltéshordozók az elektronok).

Másodrendű vezetők azok, amelyekben az áramvezetés anyagátvitellel jár.

Pl.: sók, savak, lúgok vizes oldata vagy olvadéka – elektrolitok (bennük a töltéshordozók az ionok, melyeknek mozgása a közegben anyagátvitellel jár).

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Harmadrendű vezetők: a gázok csak külső ionizáló hatásra válnak vezetővé (bennük töltéshordozók az ionok és az elektronok).

Anyag: technikai értelemben az ember által alkotott szerszámok, gépek, eszközök, berendezések, műtárgyak építőeleme.

A modern atomfizika egyre mélyebbre hatol az anyag szerkezetébe.

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Vezetők: nagymennyiségű töltéshordozóval rendelkeznek (vezetik a villamos áramot).

Félvezetők: kis hőmérsékleten szigetelnek, külső hatásra (hő, fény, sugárzás) vezetővé válnak.

Szigetelők (dielektrikumok): gyakorlatilag nem rendelkeznek szabad töltéshordozókkal (nem vezetik a villamos áramot).

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Vezetőknek nevezzük azokat az anyagokat, melyek alapvető tulajdonsága a kis elektromos ellenállással jellemezhető jó áramvezetés: $10^{-11} \leq \rho \leq 10^{-4}$ Ohm·m.

Félvezetőknek nevezzük azokat a szilárd anyagokat, melyek fajlagos ellenállása a vezetőké és a dielektrikumok között van és nagymértékben függ az adalékok, a különböző rácshibák fajtájától és koncentrációjától, csakúgy, mint a különböző külső hatásoktól (hőmérséklet, megvilágítás, stb.): $10^{-4} \leq \rho \leq 10^7$ Ohm·m.

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Szigetelőknek nevezzük azokat a szilárd anyagokat, amelyekben nagy feszültségek hatására sem folyik számottevő áram.

Tökéletes szigetelő nincs, elegendően nagy feszültség esetén mindig mérhető csekély áramerősség.

Aktív (nagy-) és passzív (kis-) kapacitású szigetelők.

Különleges tulajdonságuk az, hogy bennük létezik elektrosztatikus mező (polarizáció):

$$10^7 \leq \rho \leq 10^{16} \text{ Ohm}\cdot\text{m}.$$

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Mágneses anyagoknak nevezzük azokat, amelyeket mágneses térbe helyezve a teret kisebb vagy nagyobb mértékben megváltoztatják.

A mágneses anyagokban a külső tér befolyásolásának mértéke több nagyságrenddel nagyobb, mint más anyagok esetében.

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Néhány anyag fajlagos ellenállásának értéke:

• **fémek:**

$$\rho_{\text{Ag}} \text{ (ezüst)} = 1,58 \cdot 10^{-4} \text{ } \Omega \cdot \text{m};$$

$$\rho_{\text{Cu}} \text{ (réz)} = 1,75 \cdot 10^{-4} \text{ } \Omega \cdot \text{m};$$

$$\rho_{\text{Ni-Cr}} \text{ (nikkel-króm)} = 1,08 \cdot 10^{-6} \text{ } \Omega \cdot \text{m}.$$

• **félvezetők:**

$$\rho_{\text{CdS}} \text{ (kadmium szulfid)} = 10^{-3} \div 10^{12} \text{ } \Omega \cdot \text{m};$$

$$\rho_{\text{Ge}} \text{ (germánium)} = 10^{-6} \div 4,7 \cdot 10^{-1} \text{ } \Omega \cdot \text{m}.$$

• **dielektrikumok:**

$$\rho \text{ (csillám)} = 10^{11} \div 10^{14} \text{ } \Omega \cdot \text{m};$$

$$\rho \text{ (üveg)} = 10^6 \div 10^{13} \text{ } \Omega \cdot \text{m}.$$

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

A megadott példákban észrevehető, hogy a különböző anyagcsoportok fajlagos ellenállásai fedhetik egymást. Ezért az anyagokat egyértelműen nem csoportosíthatjuk a fajlagos ellenállás értékek alapján.

Segítségünkre lehet a fajlagos ellenállás (vezetőképesség) hőmérsékleti függése, ami különböző a fémek és félvezetők esetében.

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

A fémeknél a ρ értéke növekszik a T abszolút hőmérséklet növekedésével:

$$\rho_T = \rho_0 (1 + \alpha t) = \frac{\rho_0}{T_0} T,$$

ahol ρ_0 a fém fajlagos ellenállása $0 \text{ } ^\circ\text{C}$ -nál, α a fém hőfoktényezője, t hőmérséklet ($^\circ\text{C}$ -ben), $T_0 = 273 \text{ K}$.

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

A félvezetőknel a ρ értékének hőmérsékleti függése más, mint a fémeknél:

$$\rho_T = \rho_0 \exp\left(\frac{\beta}{T}\right),$$

ahol β egy bizonyos hőmérsékleti tartományban egy állandó, amely minden egyes félvezető anyagnál egy jellemző érték.

AZ ANYAGOK CSOPORTOSÍTÁSA VILLAMOS SZEMPONTBÓL

Legyen δ a fajlagos ellenállás hőmérsékleti tényezője:

$$\delta = \frac{\Delta\rho}{\Delta T} = \frac{\rho_2 - \rho_1}{T_2 - T_1}.$$

A fémeknél $\delta > 0$, a félvezetőkénél pedig $\delta < 0$.

A δ előjele ugyancsak **nem lehet** az anyagok csoportosításának meghatározó kritériuma, mert egy félvezető bizonyos hőmérsékleti tartományban hasonlóképpen viselkedhet, mint egy fém.

A DIELEKTROMOS POLARIZÁCIÓ (SARKÍTÁS)

A villamos tér hatására a szigetelőanyagok molekuláiban a pozitív és negatív töltések súlypontja **szétválik** és az így kialakult dipólusmolekulák **beállnak** a villamos tér irányába. Ezt a jelenséget **dielektromos polarizációnak** nevezzük.

A DIELEKTROMOS VESZTESÉG

Váltakozó irányú villamos térben a szigetelőanyag molekulái **át polarizálódnak**: a villamos tér irányának változásakor átfordulnak.

Az **át polarizálódás** hőfejlődéssel, energiavesztéssel jár, melyet **dielektromos veszteségnek** nevezünk.

Ez a jelenség felhasználható szigetelőanyagok **hevítésére**.

A SZIGETELŐANYAGOK ÁTÜTÉSE

Az átütési szilárdság: E_{kr} [kV/cm]

Ha a szigetelő anyagokban növeljük a térerősséget, a molekuláik polarizációja egyre nagyobb mértékű. Egy, a szigetelőanyagra jellemző térerősségnél a molekulákról elektronok szakadnak le, így a szigetelőanyagban **szabad töltéshordozók** keletkeznek.

Ezt a lavinaszerűen bekövetkező jelenség az **átütés**, aminek következtében a legtöbb szigetelő anyag **tönkremegy**.

Azt a kritikus térerősséget, amelynél a szigetelőanyag átütése bekövetkezik, **átütési szilárdságnak** nevezzük. (Levegő esetén: $E_{kr} = 21$ kV/cm)

VILLAMOS VEZETÉS FOLYADÉKOKBAN

Elektrolit: sók, savak, bázisok (lúgok) vizes oldata vagy olvadéka.

Elektrolitikus disszociáció: a molekulák **szétválása** az elektrolitban pozitív és negatív ionokra.

Ha az elektrolitba két szilárd vezetőt helyezünk be és rájuk feszültséget kapcsolunk az áramkörben **villamos áram folyik**. Az elektrolitban az ionok **változtathatják helyüket**: az elektrolitok **vezetik a villamos áramot**.

AZ ELEKTROLÍZIS

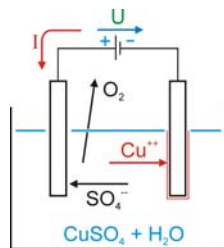
Az elektrolitokban feszültség hatására a pozitív ionok (**kationok**) a negatív elektródhoz (**katódhoz**) vándorolnak és ott elektronokat vesznek fel, míg a negatív ionok (**anionok**) a pozitív elektródhoz (**anódhoz**) vándorolnak és ott elektronokat adnak le.

Az ionok az elektródáknál **semleges atomcsoportokká** alakulnak és **kiválnak** az oldatból.

Elektrolízis: a villamos áram elektroliton való áthaladása során **lejátszódó, anyagkiválással** járó folyamat.

AZ ELEKTROLÍZIS

Példa elektrolízisre:

Műszaki alkalmazása:

- galvanizálás (galvanosztégia, galvanoplasztika);
- eloxálás;
- nagy tisztaságú fémek előállítása;
- alumíniumgyártás.

GALVÁNELEMEK (PRIMER ELEMÉK)

Ha két különböző fém (vagy fém és szén) olyan elektrolitba mártunk, amelyben legalább az egyik fém oldódik, **energiaforrást** kapunk, amelyet **galvánelemnek** nevezünk.

Az elektrolitba merülő két fém (illetve fém és szén) **elektrodoknak** nevezzük, köztük **feszültség mérhető**.

A pozitív elektród neve: **anód**.

A negatív elektród neve: **katód**.

A galvánelemek kémiai energiát alakítanak át villamos energiává.

GALVÁNELEMEK (PRIMER ELEMÉK)

Működésük során az U_f forrásfeszültséggel ellentétes **polarizációs feszültség** keletkezik: nő az R_i belső ellenállás, csökken az U_k kapocsfeszültség.

A polarizációs feszültség csökkentésére **depolarizátort** alkalmaznak.

GALVÁNELEMEK (PRIMER ELEMÉK)

a) **Volta elem**

$U_f = 1,1 \text{ V}$

Anód: réz

Katód: cink

Elektrolit: hígított kénsav

Depolarizátor: nincs

b) **Leclanché elem**

(a mai száraz elem őse)

$U_f = 1,5 \text{ V}$

Anód: szén

Katód: cink

Elektrolit: szalmiáksóoldat

Depolarizátor: barnakőpor

AKKUMULÁTOROK (SZEKUNDER ELEMÉK)

Működésük az elektrokémiai folyamatok **megfordíthatóságán** alapszik.

Töltéskor az akkumulátorba bevezetett **villamos energia** **kémiai energiává** alakul és így tárolódik.

Kisütéskor (az akkumulátorra fogyasztót kapcsolva) a tárolt **kémiai energia** **viszalaalul** **villamos energiává**.

Fajtái: savas- és lúgos akkumulátorok.

AKKUMULÁTOROK (SZEKUNDER ELEMÉK)

a) **Savas akkumulátor (ólomakkumulátor)**

$U_f \approx 2 \text{ V / cella}$

Anód: ólomdioxid

Katód: ólom

Elektrolit: hígított kénsav

A savas akkumulátorok **belső ellenállása:**

$R_b = 0,01 \div 0,001 \ \Omega$

A rövidzárásra **érzékeny**.

AKKUMULÁTOROK (SZEKUNDER ELEMÉK)

b) Lúgos akkumulátor

vas-nikkel (FeNi) akkumulátor

$U_f \approx 1,2 \text{ V} / \text{cella}$

Anód: nikkeldioxid

Katód: vas

Elektrolit: káliilúg

AZ AKKUMULÁTOROK FONTOSABB TECHNIKAI ADATAI

Amperóra (Ah) kapacitás: az az Ah-ban mért töltésmennyiség, amely a teljesen feltöltött akkumulátorból a megengedett legkisebb feszültségig kisütve kivehető.

Wattóra (Wh) kapacitás: az a Wh-ban mért villamos energia, amely a teljesen feltöltött akkumulátorból a megengedett legkisebb feszültségig kisütve kivehető.

Névleges töltőáram: a 10 órás kisütéshez tartozó áram.

AZ AKKUMULÁTOROK JELLEMZŐI

Amperóra – hatásfok:

$$\eta_{Ah} = \frac{Q_{\text{visszanyert}}}{Q_{\text{bevezett}}} \cdot 100 \quad (\%)$$

Wattóra – hatásfok:

$$\eta_{Wh} = \frac{W_{\text{visszanyert}}}{W_{\text{bevezett}}} \cdot 100 \quad (\%)$$

AZ AKKUMULÁTOROK JELLEMZŐI

Jellemzők	Savas	Lúgos
Mechanikai igénybevételre		
Nagy töltő- és kisütő áramra	érzékeny	érzékeny
Rövidzárlatra		
Kisüthető	1,83 V-ig	1,0 V-ig
Kisütés után	mielőbb tölteni	sokáig tárolható
Elektrolit cseréje	ritkán	1-1,5 évenként
Cellafeszültsége	2 V	1,2 V
Ah – hatásfok	85-95 %	70-80 %
Wh – hatásfok	70-80 %	50-60 %
Ára	olcsóbb	drágább

AZ AKKUMULÁTOROK JELLEMZŐI

Figyelmeztetés!

A kénsav és káliilúg veszélyes, maró anyag!

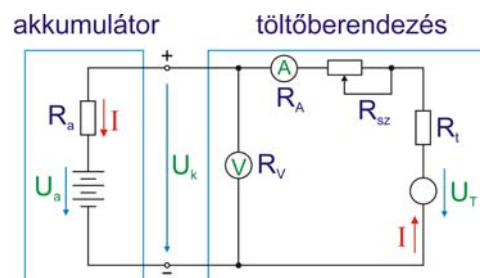
Savas akkumulátorok töltésekor hidrogén fejlődik, amely robbanásveszélyes!

Akkumulátorok alkalmazása:

- szükség- és vészvilágításhoz;
- híradástechnikai berendezésekhez;
- gépjárművekhez;
- védelmi berendezésekhez.

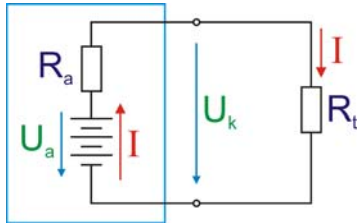
AKKUMULÁTOR TÖLTÉSE

A töltés feltétele: $U_k > U_a$

ellen- vagy szembekapcsolás

AKKUMULÁTOR KISÜTÉSE

VILLAMOS VEZETÉS GÁZOKBAN

A levegő és más gázok normális körülmények között jó szigetelők.

a) hő-, radioaktív-, vagy röntgensugarak hatására a gázok vezetővé válnak, mert a semleges gázmolekulák ionokra és elektronokra bomlanak (ionizáció).

A vezetés csak addig tart, amíg a külső ionizáló hatás fennáll. (Önállótlan vezetés.)

VILLAMOS VEZETÉS GÁZOKBAN

b) Meghatározott (gyújtási) feszültségértékektől kezdve a töltéshordozók annyira felgyorsulnak, hogy a semleges gázmolekulákkal ütközve elektronokat ütnek ki belőlük és így ionokat és elektronokat hoznak létre (ütközési ionizáció). Ezek megint újabb molekulákkal ionizálnak és így tovább. A töltéshordozók száma lavinaszerűen nő. (Önálló vagy önfenntartó vezetés.)

VILLAMOS VEZETÉS GÁZOKBAN

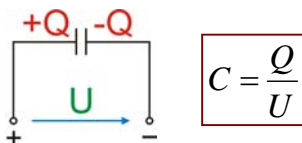
Nagy feszültség esetén, ritkított gáztérben – a nyomástól függő – fényjelenség mellett jön létre a vezetés. Kb. 1 Pa-nál kisebb nyomáson, a csőben fényjelenség nincs. A katód felületéről katódsugarak (elektronok) indulnak ki.

A KONDENZÁTOR (SŰRÍTŐ)

Azokat a berendezéseket, amelyek két egymástól szigetelőanyaggal elválasztott vezetőből állnak, kondenzátornak nevezzük.

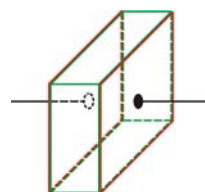
A kondenzátor rajzjele:

Kondenzátor kapacitása általában:

SÍKKONDENZÁTOR KAPACITÁSA

A síkkondenzátor felépítése:

A szembenálló vezetőket fegyverzeteknek nevezzük.

A : egy fegyverzet hatásos felülete;

d : a fegyverzetek közötti távolság;

$\epsilon = \epsilon_0 \cdot \epsilon_r$: dielektromos állandó (a fegyverzetek között lévő szigetelőanyagra jellemző érték)

SÍKKONDENZÁTOR KAPACITÁSA

A síkkondenzátor kapacitása egyenesen arányos a fegyverzetek közötti szigetelőanyag dielektromos állandójával valamint a fegyverzetek egymással szembenálló felületével, és fordítottan arányos a köztük lévő távolsággal:

$$C = \epsilon_r \cdot \epsilon_o \frac{A}{d} \quad [F]$$

A DIELEKTROMOS ÁLLANDÓ (PERMITTIVITÁS)

A dielektromos állandó: ϵ (epszilon) [F/m]

A dielektromos állandó a szigetelőanyagok egyik, villamos szempontjából jellemző állandója.

$$\epsilon = \epsilon_r \cdot \epsilon_o$$

ϵ : (abszolút) dielektromos állandó [F/m]

ϵ_o : a vákuum dielektromos állandója [F/m]

ϵ_r : relatív dielektromos állandó (a szigetelőanyagnak a vákuuméhoz viszonyított dielektromos állandója) $\epsilon_r > 1$. Levegő esetén: $\epsilon_r \approx 1$.

A DIELEKTROMOS ÁLLANDÓ (PERMITTIVITÁS)

A vákuum dielektromos állandója:

$$\epsilon_o = \frac{1}{4\pi \cdot 9 \cdot 10^9} \frac{A \cdot s}{V \cdot m} = \frac{10^{-9}}{36\pi} \frac{A \cdot s}{V \cdot m}$$

$$\epsilon_o \approx 8,854 \cdot 10^{-12} \text{ F/m}$$

ϵ_r meghatározása kondenzátor kapacitásának mérésével.

$$\epsilon_r = \frac{C}{C_o}$$

C : kapacitás a vizsgált szigetelőanyag esetén;

C_o : kapacitás vákuum esetén.

COULOMB TÖRVÉNYÉNEK TELJES ALAKJA

A Coulomb törvény: $F = k \frac{Q_1 Q_2}{r^2}$

k arányossági tényező:

$$k = \frac{1}{4\pi \epsilon_r \epsilon_o}$$

Vákuum esetén: $k_o = \frac{1}{4\pi \epsilon_o} = 9 \cdot 10^9 \frac{V \cdot m}{A \cdot s}$

COULOMB TÖRVÉNYÉNEK TELJES ALAKJA

A Coulomb törvény teljes alakja:

$$F = \frac{1}{4\pi \epsilon_o \epsilon_r} \frac{Q_1 Q_2}{r^2}$$

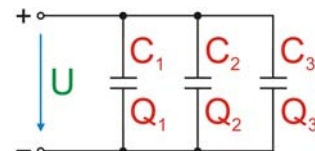
$$F = \frac{1}{\epsilon_o \epsilon_r} \frac{Q_1 Q_2}{4\pi r^2}$$

$4\pi r^2$: a gömb felszíne, mivel az erőhatás gömbszimmetrikus.

KONDENZÁTOROK PÁRHUZAMOS KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

Párhuzamosan kapcsolt kondenzátorokon azonos a feszültség.

KONDEZÁTOROK PÁRHUZAMOS KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

A töltésmennyiségek összegződnek:

$$Q_e = Q_1 + Q_2 + Q_3$$

$$C_e U = C_1 U + C_2 U + C_3 U$$

U-val egyszerűsítve: $C_e = C_1 + C_2 + C_3$ [F]

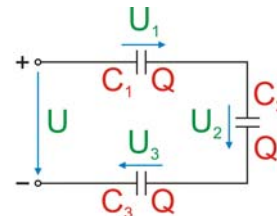
n darab azonos C kapacitás párhuzamos eredője:

$$C_e = nC$$

KONDEZÁTOROK SOROS KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

Ha a sorosan kapcsolt kondenzátorokra U feszültséget kapcsolunk, a feszültség hatására ezek feltöltődnek ($Q=Q_e=Q_1=Q_2=Q_3$ töltésre) és kapcsaik között U_1, U_2, U_3 feszültség jelenik meg.

KONDEZÁTOROK SOROS KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

A feszültségek összegződnek:

$$U_e = U_1 + U_2 + U_3$$

$$\frac{Q}{C_e} = \frac{Q}{C_1} + \frac{Q}{C_2} + \frac{Q}{C_3}$$

KONDEZÁTOROK SOROS KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

Q-val egyszerűsítve: [F]

$$\frac{1}{C_e} = \frac{1}{C_1} + \frac{1}{C_2} + \frac{1}{C_3}$$

n darab azonos C kapacitás párhuzamos eredője:

$$C_e = \frac{C}{n}$$

KONDEZÁTOROK VEGYES KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

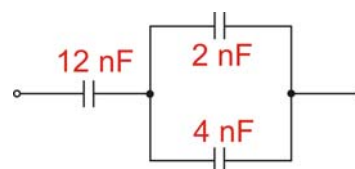
Vegyes kapcsolás: sorosan és párhuzamosan kapcsolt részeket egyaránt tartalmaz.

Vegyes kapcsolás esetén az eredőt úgy számítjuk ki, hogy a soros és a párhuzamos eredő számítási szabályait alkalmazva a kapcsolást lépésről-lépésre mind egyszerűbb alakra hozzuk.

KONDEZÁTOROK VEGYES KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

MINTAFELADAT:

KONDENZÁTOROK VEGYES KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

MINTAFELADAT:

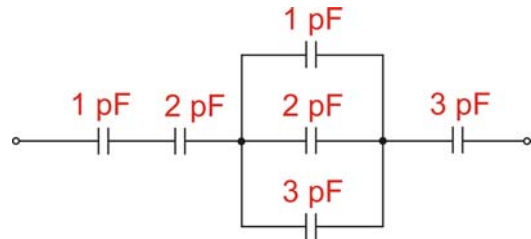
$$C_p = 2 + 4 = 6 \text{ nF}$$

$$C_e = \frac{12 \cdot 6}{12 + 6} = 4 \text{ nF}$$

KONDENZÁTOROK VEGYES KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

MINTAFELADAT:

KONDENZÁTOROK VEGYES KAPCSOLÁSA

és az eredő kapacitás számítása:

MINTAFELADAT:

$$C_p = 1 + 2 + 3 = 6 \text{ pF}$$

$$C_{s1} = \frac{6 \cdot 3}{6 + 3} = 2 \text{ pF}$$

$$C_{s2} = \frac{2 \cdot 2}{2 + 2} = 1 \text{ pF}$$

$$C_e = \frac{1 \cdot 1}{1 + 1} = 0.5 \text{ pF}$$

A KONDENZÁTORBAN TÁROLT ENERGIA

A kondenzátor töltésekor az energiaforrás töltést szállít a kondenzátor fegyverzeire: a kondenzátor energiát tárol. (Kisütéskor a tárolt energiát visszaszolgáltatja.).

A kondenzátorban felhalmozott energia:

$$W = \frac{1}{2}QU = \frac{1}{2}CU^2 \quad [W \cdot s]; [J]$$